

VEIKSMAŽODŽIŲ GRE TINIMAS VEIKSLO ATŽVILGIU (VEIKSLINĖ KORELIACIJA)

A. PAULAUSKIENE

Veiksmai (veiksmo eiga ir įvykimas) lietuvių kalboje dažniausiai reiškiami dviem darybiškai susijusiais veiksmažodžiais, pvz., *statyti — pastatyti, laužyti — sulaužyti, senti — pasenti; įrodyti — įrodinėti, atsakyti — atsakinėti*. Veikslinis santykis tarp eigos ir įvykio veiksmo veiksmažodžių neatskiriamas nuo darybinio santykio.

Prieš pradėdami konkrečiai analizuoti lietuvių kalbos eigos ir įvykio veiksmo veiksmažodžių tarpusavio santykius, trumpai paminėsime pagrindinius veikslinės koreliacijos principus, susidariusius tyrinėjant slavų kalbų veiksmažodžių veikslus, nes lietuvių kalbos veikslai yra artimesni slavų kalbų veikslams (видам), negu, kaip yra manęs Safarevičius¹ ir kiti kalbininkai, graikų kalbos atitinkamiems reiškiniams (laikų reikšmėms). Todėl patys pirmieji platesni darbai apie lietuvių kalbos veikslus² ir pastaraisiais metais pasirodžiusieji kalbinėje literatūroje straipsniai³ parašyti lyginant lietuvių kalbos veikslus su slavų kalbų, ypač su rusų kalbos, veikslais.

Mūsų nuomone, lietuvių kalbos veikslai yra artimi slavų kalbų veikslams, skiriasi tik tuo, kad jie tebėra kitoje savo raidos stadijoje. Eigos ir įvykio veiksmo veiksmažodžių santykis dar neišeina iš darybinių santykių ribų ir nevirtęs tokiu gramatiniu ryšiu, koks yra pastebimas slavų kalbose.

Slavų kalbose yra du veiksmažodžių darybos būdai, susiję su veiksmo reikšmėmis, — priešdėlinis ir priesaginis. Priešdėlinis, kai prie paprasto

¹ Plg. J. Safarewicz, Stan badań nad aspektem czasownikowym w języku litewskim, *Balticoslavica*, III, Wilno, 1938, p. 9.

² Г. К. Ульянов, Значения глагольных основ в литовско-славянском языке, II, Варшава, 1895.

Ф. Ф. Фортунатов, Критический разбор сочинения Г. К. Ульянова «Значения глагольных основ в литовско-славянском языке», СПб., 1897.

³ E. Galnaitytė, Veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* dabartinėje lietuvių kalboje, „Kalbotyra“, I, Vilnius, 1958.

E. Galnaitytė, Ginčytini lietuvių kalbos veiksmažodžio veikslų klausimai, „Kalbotyra“, II, Vilnius, 1962.

Т Бух, К вопросу об изучении категории вида в литовском языке, Сб. ст. Вопросы составления описательных грамматик, М., 1961.

eigos veiksmo veiksmazodžio, pridėdant priešdėlį, padaromi įvykio veiksmo veiksmazodžiai, pvz., rus. *делать — сделать, рисовать — нарисовать, писать — написать*, lenk. *robić — zrobić, pisać — napisać, nieść — przynieść*, bulg. *нѹша — напѹша, рисуѹам — нарисуѹам*. Lygiai toks pats veikslinės darybos tipas yra lietuvių kalboje.

Antras tipas yra priesaginis — kai iš įvykio veiksmo veiksmazodžių padaromi, pridėdant atitinkamas priesagas, eigos veiksmo veiksmazodžiai, pvz., rus. *дать — давать, выиграть — выигрывать*, lenk. *dać — dawać, wrócić — wracać, pokazać — pokazywać*, bltr. *памножиць — помнажаць, выветриць — выветриваць*. Šis veikslinės darybos tipas lietuvių kalboje tėra tik užuomazgoje, o, kaip matysime, kai kurių autorių nuomone, jis ir sudaręs slavų kalbų gramatinės veiksmo kategorijos pagrindą.

Kadangi skirtingų veikslų veiksmazodžiai turi reikšti to paties veiksmo eigą (procesiškumą) arba baigtumą, tai veiksliniam santykiui yra būtinas šių veiksmazodžių pagrindinės leksinės reikšmės bendrumas. Pagal priešdėlių leksinės reikšmės nublankimą priešdėlėtuosius įvykio veiksmo veiksmazodžius daugelis autorių⁴ ir rusų kalbos akademinė gramatika⁵ skiria į du tipus. Pirmajam priskiriami tie priešdėlėtieji veiksmazodžiai, kurių priešdėlis netekęs savo konkrečių leksinių funkcijų ir keičias tik veikslą, virstąs grynu įvykio veiksmo formantu, pvz., *делать — сделать*. Antrajam tipui priskiriami tie priešdėlėtieji įvykio veiksmo veiksmazodžiai, kurių priešdėlis, keisdamas veiksmo reikšmę, keičia ir leksinę reikšmę, pvz., *играть — выиграть*. Veiksmo požūriu su nepriešdėlėtaisiais gretinami yra tik pirmojo tipo veiksmazodžiai.

Iš antrojo tipo priešdėlėtųjų įvykio veiksmo veiksmazodžių padaromi eigos veiksmo veiksmazodžiai, pridėdant atitinkamas priesagas, pvz. *выиграть — выигрывать, обыграть — обыгрывать*. Sakoma, kad priesaga yra visiškai netekusi savo darybinės funkcijos ir virtusi grynu veiksliniu formantu. Tokios poros narius tada esą galima gretinti kaip to paties žodžio formas. Kadangi ne visus veiksliai susijusius veiksmazodžius galima sugretinti kaip to paties žodžio formas, todėl V. Vinogradovas pažymi, kad veiksmo kategorija esanti labai sudėtinga, nes ji apimanti ir žodžių darybą, ir jų kaitymą⁶.

Kai kurie autoriai mano, kad priešdėliai visada išlaiko savo darybinę funkciją ir, keisdami veiksmazodžio veiksmo reikšmę, vienaip ar kitaip keičia leksinę jo reikšmę⁷. Pavyzdžiui, J. Maslovas rašo, kad iš esmės to paties veiksmazodžio formomis galima laikyti tik *дать — давать, выиграть — выигрывать, обыграть — обыгрывать* tipo veiksmazodžių poras.

⁴ Plg. Erwin Koschmieder, *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Proba syntezy*, Wilno, 1934, p. 7—12.

В. В. Виноградов, *Русский язык*, стр. 533 и сл.

А. Н. Гвоздев, *Современный русский литературный язык*, I, М., 1961, стр. 315.

⁵ Plg. *Грамматика русского языка*, I, М., 1960, § 693, стр. 429.

⁶ Plg. В. В. Виноградов, *Русский язык*, стр. 477.

⁷ S. Karcevski, *Système du verbe russe. Essai de linguistique synchronique*. Prague, 1927.

Tokių, kaip *кричат* — *крикнуть* ir priešdėliniu būdu padarytų veiksmažodžių porų *темнеть* — *потемнеть*, *неметь* — *онометь*, *писать* — *написать*, priešingai V. Vinogradovo, C. G. Regnelio ir kitų autorių nuomonei, nevertėtų laikyti to paties žodžio formomis. J. Maslovas pritaria S. Karcevsio mintims, kad priešdėlio pagrindinė funkcija esanti darybinė, o veiksmo reikšmė esanti šalutinis darybos produktas⁸. Veikslo atžvilgiu *написать* su *писать* galima sugretinti tik tuo atveju, kai pastarasis yra tranzityvinis⁹. J. Maslovui pritaria ir kiti autoriai, teigdami, jog klasiškasis veikslinės sistemos pavyzdys — slavų kalbų veikslinė sistema — remiasi ne *играть* — *выиграть* tipo veiksmažodžių santykiu, užtemdytu papildomomis leksinėmis reikšmėmis, o grynai veiksliniu *выиграть* — *выигрывать* tipo santykiu, bet vieningos nuomonės dar nėra¹⁰. Priešdėliai dažniausiai veiksmažodžiui suteikia tas reikšmes, kurias aprašė S. Agrelis¹¹ ir kurios lingvistinėje literatūroje laikomos leksinėmis veiksmažodžio reikšmėmis, pvz., rezultatyvumas, veiksmo galo, pradžios, momento, mažybės ir kt.

Priesaginės darybos būdu gautas veiksmažodžių poras *дать* — *давать*, *переписать* — *переписывать* visi vieningai laiko veikslinėmis, o jų narius — ne atskirais veiksmažodžiais, bet to paties žodžio formomis. Tačiau, kaip pažymi tie patys autoriai, priesaginiu būdu padaryti eigos veiksmo veiksmažodžiai gali reikšti ir kartinį, ir pasikartojantį veiksmą¹². Pvz., *он давал...* ir *он часто давал...* Šio tipo veiksmažodžiai pastoviai turi paralelines vienalyčio ir pasikartojančio veiksmo reikšmes¹³. Įvykio veiksmo veiksmažodžiai *дать*, *переписать* visada reiškia vienkartinį veiksmą. Vadinasi, ir priesaginės darybos atveju veiksliniu atžvilgiu galėtų santykiauti

⁸ Plg. Ю. С. Маслов, Глагольный вид в современном болгарском языке (автореферат), стр. 6.

Ю. С. Маслов, Очерк болгарской грамматики, М., 1956, стр. 177.

⁹ Ю. С. Маслов, Роль так называемой перфективации и имперфективации в процессе возникновения славянского глагольного вида, Сб. «Исследования по славянскому языкознанию», М., 1961, стр. 167—168.

¹⁰ Л. С. Лимарь, Некоторые соображения относительно вида как категорий, «Филологические науки», № 2, 1961, стр. 18.

Kristina Heltberg, nagrinėdama slavų kalbų derivacijos problemas, pricina išvados, kad šio tipo darybą galima esą laikyti veiksmažodžių kaitymu, kad nesą čia griežtos ribos tarp darybinio formanto ir fleksijos. Plg. Kristine Heltberg, Niektóre problémy derivacjii slowiańskiej, Scando-Slavica, IX, Copenhagen-Munksgaard, 1963, p. 147—148. Tačiau A. Boguslavskis, A. Tichonovas ir kt. mano, kad ir kai kuriuos priešdėliniu būdu padarytos veiksmažodžių poros, priešingai I. Maslovo, A. Isačenkos ir kitų nuomonei, nesiskiriančios nuo priesaginiu būdu padarytų porų; pvz., *делать* — *сделать* jis laiko to paties žodžio formomis. Plg. Андрей Богуславский, Перфективные глаголы в русском языке, Slavia, Casopis pro slovanskou filologii Roč. XXXII, Praha, 1963, sešit 1, p. 19—20. A. H. Тихонов, Чистовидовые приставки в системе формообразования, «Вопросы языкознания», 1964, № 1.

¹¹ Plg. S. Agrell, Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte, Lund, 1908. Taip pat plg. Przedrostki postaciowe czasowników polskich, Kraków, 1918.

¹² Plg. А. Н. Гвоздев, Современный русский литературный язык, I, стр. 320.

¹³ Plg. Ю. С. Маслов, Роль так называемой..., стр. 171.

дать ne apskritai su veiksmažodžiu *давать*, o tik tais atvejais, kai pastarasis vartojamas kartinio veiksmažodžio reikšme; pasikartojančio veiksmo reikšme vartojamas veiksmažodis *давать* neturės veikslinio atitinkmens. Be to, priesagos veiksmažodžiui dažnai suteikia įvairių veiksmo intensyvumo ir kitų leksinių atspalvių, kurių neturi atitinkamas įvykio veiksmo veiksmažodis¹⁴. Vadinasi, ir šiuo atveju santykis tarp įvykio ir atitinkamo eigos veiksmo veiksmažodžio nėra toks grynai kaitybiniškas, koks yra tarp to paties veiksmažodžio skirtingų laikų formų arba tarp to paties daiktavardžio skirtingų linksnių.

Jeigu ir gretiname *выиграть* — *выигрывать* tipo veiksmažodžius veiksmo atžvilgiu kaip to paties žodžio formas, tai tokiu būdu negalime sugretinti visų veiksmažodžių, nors veiksmo reikšmę turi kiekvienas veiksmažodis. Už koreliacijos ribų pasilieka ne kokie nors išimtiniai atvejai, o visa masė nepriešdėlėtųjų ir priešdėlėtųjų veiksmažodžių¹⁵.

Gal būt ir teisingas yra V. Machekas, kai jis teigia, jog ir slavų kalbų veiksmo kategorija esanti leksinė. Slavų kalbų veiksmo kilmę jis siūlo sieti su intensyvumo kategorijos raida. Teigdamas, kad pirminė *-ati* priesagos darinių paskirtis buvusi ne veiksliskumo reiškinys, spėja, kad indoeuropiečių prokalbėje ten, kur buvo būtina, veiksmai buvo reiškiniai leksinėmis priemonėmis, t. y. vartojant atitinkamus prieveiksmius, iš kurių vėliau išsirutulioję priešdėliai, ir kitus tarnybinius žodžius. V. Machekas sako, kad veiksmo kategorija (*catégorie d'aspect*) buvusi leksinė ir, nežiūrint daugumos lingvistų nuomonės, leksinė ji pasilikusi iki šių dienų¹⁶. Kaip pažymi J. Bichari, V. Macheko koncepcija užima maždaug izoliuotą vietą¹⁷, bet, matyt, ji turi tam tikrą pamatą.

Mūsų nuomone, lietuvių kalbos darybiškai susijusių skirtingų veiksmų veiksmažodžių negalima sugretinti kaip to paties žodžio formų. Geriausiai atveju tokiomis poromis galima būtų laikyti *daryti* — *padaryti* tipo poras (jos pastaruoju metu ir telaikomos tikrosiomis veikslinėmis poromis)¹⁸.

Latvių kalbos veiksmažodžių gretinimą veiksmo atžvilgiu gerokai yra išplėtęs J. Endzelynas. Be *darīt* — *padarīt* porų tipo, J. Endzelynas siūlo veiksmo atžvilgiu gretinti analitines konstrukcijas (eigos veiksmo veiksmažodis + prielinksnis ar prieveiksmis) su atitinkamais įvykio veiksmo veiks-

¹⁴ Plg. Грамматика русского языка, I, стр. 432.

¹⁵ Plg. Л. А. Быкова, Несоотносительные глагольные формы несовершенного вида в современном русском языке (автореферат), Харьков, 1956.

Е. А. Земская, Типы одновидовых приставочных глаголов в современном русском языке, Сб. ст. «Исследования по грамматике русского литературного языка», М., 1955.

Грамматика русского языка, I, стр. 425, 428, 433—434 и др.

¹⁶ Václav Machek, Sur l'origine des aspects verbaux en slave, Сб. «Славянская филология», III, М., 1958, стр. 40.

¹⁷ Я. Би х а р и, К вопросу о возникновении категории вида в русском языке, Studia slavica, Budapest, 1962, p. 391.

¹⁸ Plg. E. Galnaitytė, Veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* dabartinėje lietuvių kalboje, „Kalbotyra“, I, Vilnius, 1958.

E. Galnaitytė, Ginčytini lietuvių kalbos veiksmažodžio veiksmų klausimai, „Kalbotyra“, IV, Vilnius, 1962.

mažodžiais¹⁹. Jo principų laikosi ir V Staltmane²⁰, plačiai specialioje studijoje išnaginėjusi latvių kalbos veikslus, ir akademinė dabartinės literatūrinės latvių kalbos gramatika²¹. Pavyzdžiui, šioje gramatikoje visi priešdėlėtieji veiksmažodžiai skiriami į dvi grupes: 1) pirmą grupę sudaro tie veiksmažodžiai, kurių priešdėliai yra netekę pirminių lokalinių reikšmių; jie, nesuteikdami jokių papildomų leksinės reikšmės atspalvių, paverčia eigos veikso veiksmažodį įvykio veikso veiksmažodžiu (pvz., *darīt — padarīt, manīt — piemaniīt*). Priešdėliai šiuo atveju turį grynai formalią reikšmę; 2) antrosios grupės veiksmažodžių priešdėliai jau modifikuoją leksinę paprastojo veiksmažodžio reikšmę; šios grupės veiksmažodžiai savo ruožtu dalijami dar į du pogrupius: a) priešdėlėtuosius veiksmažodžius su išlaikytomis lokalinėmis priešdėlio reikšmėmis (pvz., *aizbraukt, atbraukt, nobraukt, uzbraukt*); b) priešdėlėtuosius veiksmažodžius su įvairiomis kitomis reikšmėmis (pvz., *izbraukties, iesaukties, parbaidīt*)²². Toliau sakoma, kad veikslinė koreliacija apimanti tuos veiksmažodžius, kur priešdėliai turi formaliąsias ir lokalines reikšmes. Už koreliacijos ribų paliekamas tik antrosios grupės b) pogrupis²³.

Pastaruoju metu lietuvių kalbos veikslinės koreliacijos problema ryškiausiai keliama ir pirmą kartą mėginama spręsti minėtuose E. Galnaitytės straipsniuose. Analizuodama eigos ir iš jų padarytus su priešdėliais įvykio veikso veiksmažodžius, gretinamaisiais veikso atžvilgiu autorė laiko tik *daryti — padaryti, senti — pasenti* tipo veiksmažodžius. Juos gretina kaip to paties žodžio formas. Pastebėjusi, kad taip sugretinti galima tik tam tikrą dalį lietuvių kalbos veiksmažodžių, autorė prieina išvadą, kad lietuvių kalbos veiksmažodžiams veikslinė koreliacija yra nebūdinga²⁴.

Mes pritariame E. Galnaitytės, Z. Dumašiūtės²⁵ ir kitų kalbininkų teigimui, kad lietuvių kalbai nebūdingas eigos veikso veiksmažodžių ir iš jų padarytų su priešdėliais įvykio veikso veiksmažodžių gretinimas kaip to paties žodžio formų. Tačiau mes manome, kad negalima, pavyzdžiui, įvykio veikso reikšmės, atsiradusios, pridėjus prie eigos veikso veiksmažodžio atitinkamą priešdėlį, nagrinėti izoliuotai nuo paprastojo veiksmažodžio veikso reikšmės. Visada tarp eigos ir atitinkamo įvykio veikso veiksmažodžio yra būtinas veiksliniam priešpastatymui leksinis bendrumas. Pagrindinis ir išvestinis veiksmažodžiai yra tiek leksiškai artimi, kad jais kalboje reiškiami iš esmės to paties veiksmo du skirtingi pasireiškimai (procesas ir kompleksiskumas arba eiga ir įvykis). Priešdėliu

¹⁹ И. Эндзелни, Латышские предлоги, II, Юрьев, 1906, стр. 106.

²⁰ V. Staltmane. Verbu veidi mūsdienu latviešu literārajā valodā, Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija, Valodas un literatūras institūta raksti, VII, p. 5—47.

²¹ Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I, Rīgā, 1959, p. 567—568.

²² Ten pat.

²³ Ten pat.

²⁴ E. Galnaitytė, Ginčytini lietuvių kalbos veiksmažodžio veikslų klausimai, „Kalbotyra“, IV, p. 129.

²⁵ Z. Dumašiūtė, Dėl dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos eigos ir įvykio veikso veiksmažodžių vartojimo esamuju laiku, LTSR MA Darbai, serija A. 1 (12), 1962, p. 228.

suteikiamos rezultatyvumo, veiksmo galo, konkrečios krypties reikšmės paprastai turi atitikmenį nepriešdėlėtojo veiksmažodžio leksinėje reikšmėje. Kitaip tariant, priešdėlių suteikiamos minėtosios reikšmės susijusios su nepriešdėlėtojo veiksmažodžio veiksmo vykimo būdu. Pavyzdžiui, nepriešdėlėtasis veiksmažodis *statyti* yra tranzityvinis, jo veiksmas siekia pereiti visas į tam tikrą objektą, o priešdėlėtasis *pastatyti* reiškia, kad nepriešdėlėtojo veiksmažodžio veiksmo siekimas yra jau įvykdytas. Priešdėlis *pa-* suteikia rezultato ir veiksmo galo reikšmes, kurios susijusios su pagrindiniu nepriešdėlėtojo veiksmažodžio veiksmo siekimu, tendencija arba kryptimi. Pavyzdžiui, veiksmažodis *eiti* konkrečiame kontekste gali reikšti *eiti į*, *eiti iš*, *eiti nuo* ir t. t. Todėl iš *eiti* kiekvienu konkrečiu atveju galima padaryti atitinkamą įvykio veiksmo veiksmažodį, Priešdėlį dėsimė tokį, kurio reikšmė atitiktų nepriešdėlėtoju veiksmažodžiu išreiktą veiksmo kryptį. Jeigu eigos veiksmo veiksmažodis reikš *eiti į*, tai įvykio veiksmo veiksmažodis bus *įeiti*, jeigu *eiti iš* — *išeiti* ir t. t. Veikslinis santykis labai priklauso nuo nepriešdėlėtojo veiksmažodžio veiksmo pobūdžio.

Tais atvejais, kai priešdėlis ar priesaga suteikia veiksmažodžiui visiškai naują, nesusijusią su nepriešdėlėtojo veiksmažodžio veiksmo pobūdžiu reikšmę, išyra ir veiksliniam santykiui būtinas leksinis bendrumas. Gaunamas veiksmažodis reiškia visiškai kitą veiksmą ir todėl negali būti sugretintas veiksmo atžvilgiu su nepriešdėlėtoju. Pavyzdžiui, iš veiksmažodžio *rodyti*, pridėdami priešdėlį *į-*, padarome *įrodyti*. Priešdėlis visiškai pakeičia leksinę reikšmę, todėl tarp nepriešdėlėtojo ir priešdėlėtojo veiksmažodžio nesusidaro veikslinis ryšys. Iš *įrodyti* tipo įvykio veiksmo veiksmažodžių su priesaga *-inėti* daromi kartotiniai eigos veiksmo veiksmažodžiai, pvz., *įrodyti* — *įrodinėti*, *atsakyti* — *atsakinėti*, *perrašyti* — *perrašinėti*. Šie veiksmažodžiai artimi leksiniu atžvilgiu, ir tarp jų pastebimas veikslinis ryšys. J. Maslovas, kalbėdamas apie Dambriūno straipsnyje²⁶ pateiktus šios rūšies pavyzdžius, pastebi, ar tik čia nebūsiąs tas etapas, kurį kadaise yra perėjęs slavų priesaginis eigos veiksmo veiksmažodžių darybos būdas²⁷. Lietuvių kalboje čia turime irgi darybinį procesą. Vadinasi, veikslai yra darybinės reikšmės, kurios kai kurių autorių laikomos antrąja abstrakcijos pakopa arba tarpine grandimi tarp leksinės ir gramatinės abstrakcijos²⁸.

Atskirų veiksmažodžių gretinimas veiksmo atžvilgiu būtinas yra todėl, kad kalboje aiškūs yra vykstančio ir įvykusio veiksmo priešpastatymas, o tarp priešpastatomų veiksmažodžių yra aiškus leksinės reikšmės bendrumas. Nagrinėdami vykstančio ir įvykusio veiksmo priešpastatymą, turime nagrinėti ir to priešpastatymo reiškinio būdą, priemones, kuriomis

²⁶ L. Dambriūnas, Verbal Aspects in Lithuanian. „Lingua Posnaniensis“. VII, p. 253—262.

²⁷ Ю. С. Маслов, Вопросы глагольного вида в современном зарубежном языкознании, Сб. ст. «Вопросы глагольного вида», М., 1962, стр. 27—28.

²⁸ Б. Н. Головин, Заметки о грамматическом значении, «Вопросы языкознания», 1962, № 2, стр. 30.

reiškiami sudėtingi santykiai tarp eigos ir atitinkamų įvykio veiklo veiksmažodžių. Tokio tipo koreliacija, kai gretinami veiklo atžvilgiu du darybiškai susiję veiksmažodžiai, o ne to paties žodžio formos, apima daugumą lietuvių kalbos veiksmažodžių²⁹.

Veikslinis santykis tarp nepriešdėlėtųjų eigos ir atitinkamų priešdėlėtųjų įvykio veiklo veiksmažodžių

Tuos atvejus, kai priešdėlio funkcija atitinka nepriešdėlėtojo veiksmažodžio veiksmo tendenciją ar kryptį, o tarp priešdėlėtojo ir nepriešdėlėtojo veiksmažodžio yra veikslinis ryšys, skiriame į tris tipus: 1) kai priešdėlis, pridėtas prie eigos veiklo veiksmažodžio, netenka konkretesnių leksinių reikšmių, o išlaiko tik veiksmo galo ir rezultato reikšmes; 2) kai priešdėlis yra išlaikęs, be veiksmo galo ir rezultato, lokalines savo reikšmes, dažniausiai susijusias su prielinksninėmis reikšmėmis; 3) kai priešdėlis suteikia veiksmažodžiui įvairias kitas reikšmes, dažniausiai nesusijusias su prielinksninėmis reikšmėmis³⁰. Visų šių trijų tipų veikslinis santykis nėra vienodas. Pirmojo ir antrojo jis yra labai stiprus, o trečiojo tipo — silpnas. Daugelį šio tipo veiksmažodžių, kaip matysime, galima laikyti negretinamaisiais.

I veikslinio santykio tipas

Pirmasis veikslinio santykio tipas, kur priešdėlėtasis įvykio veiklo veiksmažodis nuo eigos veiklo veiksmažodžio, be pačios įvykio veiklo reikšmės, skiriasi dar veiksmo galo bei rezultato reikšmėmis, susiformavęs iš kryptingo veiksmo veiksmažodžių, t. y. iš tranzityvinių arba laipsniškai vykstančio veiksmo veiksmažodžių. Eigos veiklo veiksmažodžiai reiškia veiksmą, siekiantį tų rezultatų, kurie išreikšti įvykio veiklo veiksmo galo veiksmažodžiais. Veiksmo galo reikšmė čia atsiradusi labai natūraliai. Nepriešdėlėtasis veiksmažodis reiškia veiksmą, kuris pačia savo trukme siekia tam tikro tikslo ir, pasiekęs tikslą, anksčiau vykęs veiksmas pasibaigia. Tuo būdu, veiksmo galo, rezultato ir bendroji įvykio veiklo reikšmės praktiškai čia neatskiriamos. Jas atskirti galima tik teoriškai.

Pirmojo tipo veikslinis santykis susidaro su visais literatūrinės kalbos priešdėliais, išskyrus priešdėlį *par-*. Su vienais priešdėliais jis susidaro dažniau (*iš-, pa-, nu-, su-, už-*), su kitais palyginti retai (*ap-, at-, į-, per-, pra-, pri-*).

²⁹ E. Galnaitytė mano, jog be reikalo kalbininkai mėgina slavų kalbų pavyzdžiu ieškoti veikslinių porų lietuvių kalboje, kur jų esą labai mažai. Plg. Э. Г а л н а й т и т е, Особенности категории вида глаголов в литовском языке (в сопоставлении с русским языком), *Kalbotyra*, VII, 1963, p. 129. Jeigu taip būtų, tai iš viso negalėtume kalbėti apie veiklo kategoriją lietuvių kalboje. O iš tikrųjų beveik kiekvieną veiksmą galime suvokti ir kaip procesą, ir kaip įvykusį faktą. Lietuvių kalbos specifika reikėtų laikyti tai, kad iš esmės to paties veiksmo priešingi aspektai reiškiami ne to paties žodžio formomis, o giminiškais, darybiniais ryšiu susijusiais veiksmažodžiais.

³⁰ J. P a u l a u s k a s, Veiksmažodžių priešdėlių funkcijos dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. „Literatūra ir kalba“, III, Vilnius, 1958, p. 432—437.

ap-:

Ir oras žiūrėk *apsiblausė (blausėsi)*³¹ Jabl. Astos veidas *apsiniaukė (niaukėsi)* Alf. Biel. RZR. 268. Greičiau dangus *apaks (aks)* saulės netekęs, nei tave kas išvaduos iš mano nagų V. Krėv. D. 53.

at-:

Atsibus (bus) tėvynės sūnūs, didžią praeitį atminę (...) Mair. I 54. Ar negali *atsiaušint (aušint)* — turi vėją po nosia. Gs.

į-:

Agnieška *įprato (pratinosi)* visus nepasisekimus ir apmaudą suversti dažniausiai jam vienam. P. Cvir. IV 297*³². Regis, jog angelai ir kitos palaimintosios dvasios kitados norėjo čia *įkurti (kurti)* žemės dausą (...) A. Vien. I 10. Tiki žmogus *įvykdys (vykdys)*, jei užsimojo T. Tilv. I 479.

iš-:

, Labai didelis šio santykio atžvilgiu yra priešdėlio iš- vaidmuo. Su juo daug padaroma įvykio veiksmo veiksmo galo rezultatyvių veiksmožodžių ir iš atitinkamų tranzityvinių, ir iš laipsniško veiksmo eigos veiksmo veiksmožodžių. Pvz.:

1. Iš tranzityvinių veiksmožodžių:

Ei, *išburk (burk)* man laimę, laume raganėle! S. Nėr. I 79. *Išmokai (mokeisi)* aš arą praryti, kai skausmas širdį gelia S. Nėr. I 263. *Išvedė (vedė) žvirblelis* pelėdą šokti JD 491. O ji *išaudė (audė)* plonas drobėles kaip baltus popierėlius JD 845. Varniuką aš *iškimšau (kimšau)* ir patupdžiau ant stalo P. Cvir. IV 29* *Išvirė (virė)* žvirblelį, *išpleškino (pleškino)*, *iškepė (kepė)* žvirblelį, *iščirškino (čirškino)* JD 264. *Išlyginsim (lyginsim)* kelius, užsėsime laukus, gimtasis židyns bus vėl jaukus S. Nėr. I 315. Už duoną jį *išdalijo (dalijo)* skaras, staltieses (...) P. Cvir. I 183. Aš *išdainavau (dainavau)* visas daineles LTR 13.

2. Iš laipsniško veiksmo veiksmožodžių:

(...) atėjo vakaras, ir tamsoje *ištirpo (tirpo)* jos veidas P. Cvir. II 24. Per pirmąją savo darbų žiemą berniukas daug *išmoko (mokėsi)* P. Cvir. II 144. Stepukui pasirodė, tarsi saulė danguje *ištįso (tįso)* ilgu lopiniu (...) P. Cvir. II 213. *Išaušo (aušo)* aušrelė staklelėse JD 491. *Išblėso (blėso)* aukurai prie atvirų tranšėjų T. Tilv. I 338. (...) ir ponus taip, kaip būrus, įgelt *išsižiojo (žiojosi)* K. Donel. 10. Girios per vieną dieną *išsprogo (sprogo)* P. Cvir. I 44. Jonas irgi liovėsi valgęs, *išbalo (balo)* veidu ir padėjo šaukštą V. Krėv. R. 125.

³¹ Skliausteliuose pateikiami eigos veiksmo veiksmožodžiai, iš kurių yra padaryti priešdėlėtieji įvykio veiksmo veiksmožodžiai ir su kuriais pastarieji santykiauja veiksmo atžvilgiu. Pirmojo tipo veikslinis santykis yra labai stiprus ir todėl beveik visose pozicijose įvykio veiksmo veiksmožodį galima pakeisti skliausteliuose esančiu eigos veiksmo veiksmožodžiu; silpnėjant veiksliniam santykiui, toks pakeitimas, iš esmės nepakeitus sakinio reikšmės, darosi negalimas.

³² Zvaigždute žymimi P. Cvirkos ir S. Nėries raštų ankstesnieji leidimai.

nu-:

1. Linelius roviau, rankas mazgojau, *nuskandinau* (*skandinau*) žie-
dužėlj j marelių dugnužj JD 825. Pasauli, džiaukis! Niekas, niekas
jaunatvės juoko *nenutildys* (*tildys*) S. Nēr. I 6. Jo galvo-
jimā *nutraukė* (*traukė*) senyva moterėlė (...) J. Paukšt. PM. 26. Tai
sakyk pagaliau, už kiek grašių tave okupantai *nupirko* (*pirko*)? P Cvir.
II 364.

2. Raudonos vyšnios sėduose *nunoko* (*noko*) E. Miež. ML. 226. Tu
nubusi (*busi*) vidury nakties — tai gimtoji žemė tave šauks S. Nēr. I 176.
Saulė jau seniai *nusileido* (*leidoši*) P. Cvir. II 216. Pagalvojo, kad jis
numirs (*mirs*) ant ledo, ir varnos les jam akis P. Cvir. II 211. *Nutilo*
(*tilo*) paukščiai sulindę po lapiniu stogu, *nurimo* (*rimo*) vėjas medžių
viršūnėse (...) J. Balt. 78. Aš, nelaimės draugai, žemiau už vištas *nu-
tūpiu* (*tūpiu*) A. Vien. I 206.

pa-:

Kalbant apie pirmojo veikslinio santykio ypatumus, reikia pažymėti,
kad veiksmo tendenciją, susijusią su tranzityvumu ir veiksmo laipsniš-
kumu geriausiai atitinka priešdėlio *pa-* veiksmo galo ir rezultato funk-
cija. Su priešdėliu *pa-* lietuvių kalboje padaroma labai daug rezultatinių
įvykio veiksmo veiksmo galo veiksmožodžių. Gal būt, dėl to ir yra buvę
autorių, manusių, jog ši priešdėlio funkcija esanti vienintelė, kad prieš-
dėlis *pa-* lietuvių kalboje esąs tik priemonė įvykio veiksmo veiksmožo-
džiams padaryti³³. Tačiau lietuvių kalbos priešdėlis *pa-*, kaip ir visi kiti,
be aprašomosios, gali turėti nemažai ir kitų reikšmių³⁴. Veiksmo galo
ir rezultato reikšmės priešdėliui *pa-* yra labai būdingos ir su tranzity-
viniais ⁽¹⁾, ir su laipsniško ⁽²⁾ veiksmo veiksmožodžiais.

1. L a i m ė, kryžkeliuos skaitytą, *palydėsiu* (*lydėsiu*) dainomis S. Nēr.
I 4*. Abu jauni, abu gražūs, o kas m u s *pabudins* (*budins*) anksti rytelį?
Pkp. Ar apsiimsi *padirbti* (*dirbti*) man r a t u s? Krtn. Eidamas keliu
pavijau (*vijau*) d u s e n u s ž m o g e l i u s (...) Zem. I 13. Vai kas
pakeis (*keis*) tau m a n o m e i l ė, kada manęs nebus? S. Nēr. I 85. *Pa-
gimdys* (*gimdys*) vargai g a l i ū n u s (...) Mair. I 54. *Pasakyk* (*sakyk*)
p a s a k ā apie vištylę ir gaidžiuką Kp. Taip ir *palaidojo* (*laidojo*) P o-
v i l ā G i r d ā (...) J. Balt. I 90. Moterys *pasiuvo* (*siuvo*) p a g a l v j,
prikimšo skiedrų, *paguldė* (*guldė*) j grabą P. Cvir. IX 16*

2. Gimtieji tavo ežerai jau ašarom *pasruvo* (*sruvo*) S. Nēr. I 382.
Pabudo (*budo*) ji ir susiūbavo nuo vėjo Anders. 53. Laukų slėniuose
lyg šešnytės staltiesės *pabalo* (*balo*) rūkas J. Balt. I 41. *Pavargo* (*vargo*)

³³ Plg. Chr. Stang. Das slavische und baltische Verbum... Oslo, 1942, p. 20, 98.

³⁴ Plg. E. Galnaitytė, Veiksmožodžiai su priešdėliu *pa-* dabartinėje lietuvių kalboje, „Kalbotyra“, I, 1958.

Э. А. Галнайтите, Лексические значения глагольной приставки *по-* в со-
ответствии с приставкой *pa-* литовского языка, Славянское языкозн., М., 1959.

J. Paulauskas, Veiksmožodžių priešdėlių funkcijos. „Literatūra kalba“,
III, Vilnius, 1958.

mano ranka, ir plunksna ne taip eikliai bėga P. Cvir. IV 16*. (...) taip šykščiai *pasidalino (dalinosi)* su mudviem išsiilgtojo grožio malone (...) A. Vien. I 120. Kaip kiekvieną rytą, pro vaiskaus dangaus kraštą *patekėjo (tekėjo)* saulė. A. Vencl. GD. 110. Kai užgirdome jį, mūsų akys ašaromis *patvino (tvino)* V. Krėv. D. 16. Aš kritau — ir *pajuodo (juodo)* man gėlės, ir *pajuodo (juodo)* melsvieji linai E. Miež. ML. 165.

per-:

Priešdėlis **per-** šio tipo veiksliniam santykiui formuoti vartojamas labai retai.

Staiga veidrodis baisiai *persikreipė (kreipėsi)* Anders. 221.

— Apsaugok, apvaizda! — *persižegnojo (žegnojosi)* motina ir du kar-tu namą *peržegnojo (žegnojo)* P. Cvir. II 266.

pra-:

Neproduktyvus pirmojo veikslinių santykių tipo atžvilgiu ir priešdė-lis **pra-**.

Prašvito (švito) žalia miško aikštelė J. Balt. PV. 31. Ryto rasoj atsi-praususi skaisčiai *prašvito (švito)* pavasario saulė. I. Simon. I 27. (...) paseno, *pražilo (žilo)* kaip obelis V Krėv. D. 127. (...) *pražilo (žilo)* sodas žiedų žiedais (...) S. Nėr. I 30. Ruduo atėjo. Ir šiaurys miškus *pravirkdė (virkdė)* S. Nėr. I 289.

pri-:

Retai vartojamas ir priešdėlis **pri-**.

Aš norėčiau *prikelti (kelti)* bent vieną senelį iš kapų mil-žinų Mair. Ir vėl Užuožerių kaimą *prislėgė (slėgė)* it kokia sunki ranka A. Vien. IMA. 86. *Prisaikdino (saikdino)* niekam nesaky-ti Jrb.

su-:

Priešdėlis **su-** savo produktyvumu pirmojo veikslinio tipo atžvilgiu beveik prilygsta priešdėliui **pa-**.

1. Kelki, dukrele mano jaunoji, *sukurk (kurk)* bute ugnelę JD 843. Jis *suskaičiavo (skaičiavo)*, kad zakristijonas kalėdos per metus gauna mažiausia 10 pūrų grūdų (...) P. Cvir. I 23. Nepatikimas daiktas, kad j žiurkių olą būtų galima, tegul ir pačiam velniui, *sulandinti (landinti)* storiausią poną P. Cvir. II 171. *Sugrioviau (grioviau)* altorių, kur melstasi amžiams (...) S. Nėr. I 140. Boba liežuviu ir velnią *sugundys (gundys)* Varn. O ji *suverpė (verpė)* gelsvus linelius kaip žaliuosius šilkelius JD 845. Vis-ką tau, viską *sutrypė (trypė)* karas S. Nėr. I 242.

2. Ir *nesustos (stos)* jinai prie naujo smėlio kapo (...) S. Nėr. 210. Iš nuovargio keliai *sulinko (linko)* Oriolo pusnynų snieguos S. Nėr. I 357. Ant balų *sutirštėjo (tirštėjo)* rūkas J. Balt. I 63. *Sutemė (temė)* tamsiai, nudergė dargiai, neatranda žirgelis nė vieškelėlio Kps.

Su priešdėliu **su-** nemažai padaroma sumarinės reikšmės veiksma-žodžių, rodančių veiksmo išplitimą į daugelį daiktų. Šioji sumarinė prieš-

dėlio reikšmė nėra savarankiška. Iš esmės tai ne priešdėlio reikšmė, o nepriešdėlėtojo veiksmažodžio veiksmo ypatybė, susijusi su objekto pobūdžiu. Veiksmas pereina į daugelį objektų arba jis yra atliekamas daugelio subjektų. Priešdėlis rodo tik tokio veiksmo galą ir rezultatą.

Kelniūkštes lig kelių v a i k a i atsiraitę *suvirto* (*virto*) valkoje į klykiančią krūvą K. Bink. R. 45. (...) josios sūnus šnipai jo *sugaudė* (*gaudė*) ir prie šeštojo forto *sušaudė* (*šaudė*) T Tilv. DGK. 18. Oi kas išlaužė vyšnių šakeles, o kas *surinko* (*rinko*) vyšnių uogeles? JD 81.

už-:

Dažnai kryptingo veiksmo įvykimas reiškiamas ir priešdėliu už-.

1. *Užmušė* (*mušė*) žvirblėlį, *užbildino* (*bildino*) Gs. Ir neapsakomo džiaugsmo jausmas *užtvindė* (*tvindė*) mano krūtinę (...) P. Cvir. II 405. Dėkui tau, tėveli, kad *užauginai* (*auginai*) (...) S. Nėr. I 411. Mergužėle mano, lelijėle mano, o kas tau *užtvėrė* (*tvėrė*) naują jį darželį? JD 229. Kapą kazokai arkliais *užtrypė* (*trypė*) LzP I 165. Zydi tulpės, ir dilgėlės želia... kas *uždraus* (*draus*), kas *uždraus* S. Nėr. I 281. 2. (...) jai rūpėjo ko greičiausiai didelei *užaugti* (*augti*) Anders. 9. Paskui *užsidarė* (*darėsi*) durys, *užgeso* (*geso*) šviesa, ir visa išnyko LzP III 226. *Užako* (*ako*) patiltė, nebenubėga vanduo Pn.

II veikslinio santykio tipas

Pirmojo tipo porų eigos veiksmo narius tarpusavy siejo daugiau veiksmo perėjimo į tam tikrą objektą ir veiksmo laipsniškumo reikšmės. Antrojo tipo porų eigos veiksmo veiksmažodžiai, nepriklausomai nuo tranzityvumo ir laipsniškumo, tarpusavy susiję judėjimo tam tikra kryptimi reikšme; tai judėjimo veiksmažodžiai, pvz.: *eiti*, *bėgti*, *vesti*, *lenkti*, *plaukti*, *važiuoti* ir t. t. Veikslinis santykis, kaip ir pirmojo tipo atveju, čia susidaro tarp kryptingo veiksmo eigos veiksmo veiksmažodžio ir su atitinkamu priešdėliu iš jo padaryto įvykio veiksmo veiksmažodžio. Judėjimo veiksmažodžiai gali reikšti įvairių krypčių veiksmą, pavyzdžiui, veiksmažodis *eiti* gali būti vartojamas *eiti aplink*, *eiti iš...*, *eiti į...*, *eiti* nuo ir t. t. reikšmėmis. Įvykio veiksmo veiksmažodžiai daromi ne paprastai iš veiksmažodžio *eiti*, o iš *eiti*, vartojamo tam tikra reikšme. Pagal konkrečią veiksmažodžio *eiti* reikšmę pavartojamas ir atitinkamos reikšmės priešdėlis. Pavyzdžiui, iš *eiti į* padaromas *įeiti*, *eiti iš* — *išeiti*, *eiti nuo* — *nueiti*.

Antrasis veikslinio santykio tipas iš esmės yra toks pat, kaip ir pirmasis, nes priešdėlėtasis veiksmažodis reiškia pasiekimą to, ko buvo siekiama nepriešdėlėtuojau. Skirtumą sudaro eigos veiksmo veiksmažodžių veiksmo krypties reiškinys. Dalies šio tipo eigos veiksmo veiksmažodžių veiksmo kryptis reiškiamą analitiniu būdu, t. y. pavartojant greta prielinksnį arba prieveiksmį. Analitinį baltų kalbų veiksmo krypties reiškinio būdą bene pirmasis bus pastebėjęs J. Endzelynas, kartu pabrėždamas,

kad lietuvių kalbai jis ne taip būdingas³⁵, nes daugeliu atvejų judėjimo veiksmažodžių konkreti kryptis būna aiški iš konteksto, situacijos. J. Jablonskis rašo: „Sakome ne visai aiškiai „duris daryk“, kada sakomajam yra aišku, kaip jo „darymas“ turi būti atliekamas, kuo turi tas „darymas“ pasibaigti“³⁶. Šią J. Jablonskio mintį savo darbuose pritaiko ir T. Būch³⁷ iš tikrųjų, jeigu mums yra aišku, kaip veiksmas vyksta, tai bus aišku ir kuo jis turi pasibaigti.

Prie konkrečios krypties judėjimo veiksmažodžių dedami priešdėliai, atlieką su prielinksnių reikšmėmis susijusias funkcijas. Šio tipo įvykio veiksmo veiksmažodžiai padaromi su visais literatūrinės kalbos priešdėliais. Pvz.

ap-:

Apkabino (kabino) kaip meška avilį Ds. Parapijos kapines *apmūrijo (mūrijo aplink)* aukšta mūro tvora, *apsodino (sodino apie, aplink)* glaus-tašakėmis tuopomis A. Vien. II 43.

at-:

Pas tėvelį tiesiai piršlėmis *atvyk (vyk)* S. Nėr. I 403. Išdrįsk čionai *ateit (eit)*, svajotojau bailus (...) J. Jan. I 202. Nusilenkti aš jums kaip dievams *atėjau (ėjau)* S. Nėr. I 52. Iš kažkur *atklydo (klydo mūsų link)* dainos posmas, bet greitai nuščiuvo P. Cvir. II 360.

į-:

Įmesk (mesk) kibirkstėlę nors vieną į blėstančią gėstančią aukuro ugnį S. Nėr. II 99. Jurgiui šuo *įkibo (kibo)* į blauzdą Up. Ir *įtūpė (tūpė)* sakalėlis į diemedžio krūmelį JD 143. Rudens aguoną — lapą geltoną į mano plaukus slapta *įpynė (pynė)* S. Nėr. I 35. Tai istorija skambų jo vardą proletarų krauju *įrašys (rašys)* S. Nėr. I 276. Ir daugel kitų minčių *įstrigo (strigo)* jam galvon (...) V. Krėv. D. 113.

iš-:

Tą pačią dieną *išvedė (vedė)* iš Agluonos paskutinius gyvulius P. Cvir. I 146. Šimtą velnių užkinkęs, tokių kelmų *neišrausi (rausi)* P. Cvir. I 136. Boba *išlipo (lipo)*, vaikus *iškilnojo (kilnojo)*, drabužėlius nupurtino nuo šapų Žem. I 173.

nu-:

Kas padės šią naštą *nuo* pečių *nurist (rist)* S. Nėr. I 424. O kaip norėčiau *nuo* kaktos tau *nubraukti (braukti)* rūpesčių raukšles S. Nėr. I 167. Slamančiais krūmais *nuliuoksėjo (liuoksėjo)* išbaidytas kiškis J. Balt. I 116.

pa-:

Pasklido (sklido) daina po tą šalį toli, kur Nemuno vandenys bėga Mair. I 62.

³⁵ Plg. И. Эндзелин, Латышские предлоги, II, 106.

³⁶ Plg. J. Jablonskis, Rinkliniai raštai, I, p. 293.

³⁷ Plg. T. Бух, К вопросу об изучении категории вида в литовском языке. Сб. ст. «Вопросы составления описательных грамматик», М., 1961.

par-:

Tau dovanų *parnešiu* (*nešiu*) laisvę S. Nėr. I 317. Gandras su kitais kaimynais *parlėkė* (*lėkė*) linksmas (...) K. Donel. II. Greitai vėjas, kurs po jūrą rangos, debesėliais žinią tau *parpūs* (*pūs*)... E. Miež. ML. 152.

per-:

(...) plačiu žingsniu ji *perbrido* (*brido per*) balą ir stabtelėjusi įsižiūrėjo į laukus P. Cvir. II 106. (...) tol glamžė rankose kepurę, kol blizgantis jos priekaktis *perskilo* (*skilo*) pusiau J. Balt. V 27. Sako, iš apynokų nupintomis vyžomis ir *per* pragarą gali *pereiti* (*eiti*), nenudegsi kojų Vb.

pra-:

Prabėgo (*bėgo pro*) paskutinis vagonas (...) P. Cvir. II 401. *Pro* lapus *praritavo* (*ritavo*) vos juntamas vėjelis V. Krėv. AP. 118. Kas padarė tas skolas? mažne visą gyvenimą *pravarei* (*varei per* gerklę! Žem. I 66.

pri-:

Baltramiejus *pririšo* (*rišo*) žalą karvę *prie* kuolo (...) P. Cvir. I 114. Eitum *prisiglaustum* (*glaustumeis*) *prie* peties gegužio (...) S. Nėr. I 212. Tu berže, berželi,— miklusis laukų svyrūnėli! *Priglausčiau* (*glausčiau*) aš galvą *prie* tavo tiesaus ljemenėlio, kaip brolių *prispausčiau* (*spausčiau*) tave, baltutėli (...) V. Myk.-Put. P. 153. Po truputį, po truputį ir *priartėjo* (*artėjo*) Magdė *prie* Rapolo Lkš.

su-:

Tas jo ūžimas *susiliedavo* (*liedavosi*) su ežero murmėjimu į vieną svaiginantį gaudesį (...) K. Bor. BM. 3. Mūsų širdis *surišo* (*rišo*) raudona gija (...) T. Tilv. DGK. 14.

už-:

Saulė *užplaukė* (*plaukė*) už kalno T. Tilv. II 169. Ko čia *užsibrukei* (*brukeisi*) užu stalo! Ds. Netrukus saulelė *užkrito* (*krito*) už miško Žem. I 77. O tu pati, ar *neužlindai* (*lindai*) man už akių Žem. II 161. Bet štai Nemunas *užtvino* (*tvino*) nuo lankų ligi lankų (...) P. Cvir. I 42.

Šio tipo įvykio veiksmo veiksmoždziai kaip tik dažniausiai padaromi su tais priešdėliais, kurie pirmojo tipo atžvilgiu buvo laikomi nedariais, pvz., *į-*, *par-*, *per-*, *pra-*. Palyginti retai padaromi konkrečios prielinksninės krypties veiksmo galo rezultatiniai įvykio veiksmo veiksmoždziai su priešdėliais *pa-*, *su-*. Priešdėliai *iš-*, *nu-*, *už-* maždaug užima tarpinę padėtį. Su jais maždaug vienodai padaroma ir pirmojo, ir antrojo tipo įvykio veiksmo veiksmoždžių.

I I I t i p a s

Sis eigos ir iš jo padaryto įvykio veiksmo veiksmoždzio santykio tipas yra pereinamasis tarp gretinamųjų ir negretinamųjų veiksmo atžvilgiu veiksmoždžių. Pirmojo ir antrojo tipo atvejais priešdėliai buvo dedami prie eigos veiksmo veiksmoždžių tik tam tikra reikšme, atitinkančia nepriešdėlėtojo veiksmoždzio veiksmo tendenciją, rezultatų siekimą,

konkrečią kryptį, o trečiojo tipo atveju priešdėlis suteikia veiksmažodžiui lyg ir „nelauktą“ rezultatą. Nepriešdėlėtasis veiksmažodis dažniausiai visai nereiškia kokios nors konkrečios krypties, o priešdėlėtasis reiškia rezultatą, kurio visiškai nesiekė nepriešdėlėtojo veiksmažodžio veiksmas. Nors ir atsiranda „nelauktas“ rezultatas, tačiau tam tikras leksinis bendrumas daugeliu atvejų dar mums leidžia pajusti ir tam tikrą veiklinį ryšį. Pereinamajam tipui priklauso dalis veiksmo galo veiksmažodžių, vienkartinio ir momentinio veiksmo veiksmažodžiai, veiksmo pradžios ir mažybės. Pateiksime po kelis pavyzdžius.

1. veiksmo galo veiksmažodžiai. Pvz.:

ap-:

Apsisėdėjau (sėdėjau) ir sėdžiu, reikia eiti Jrb. Ar drignėm tave *apipenėjo (penėjo)*, kad toks pasiučęs? Kltn. *Apsigalvoju (galvoju)* — ir nebevažiavau Jnšk.

at-:

Kol duonos gaus, valgyt *atsinorės (norės)* Švnč. Nesibaigia dar mano sieloj šventė, nors *atskambėjo (skambėjo)* užvakar stiklai T. Tilv. V 537.

į-:

Įmigdė (migdė) jau žemę juodakė naktis... S. Nėr. II 24. O dar *neįpioviau (pioviau)* nė pradalgėlės... JD 47.

iš-:

Jis *išvažinėjo (važinėjo)* skersai ir išilgai visą Vakarų Europą (...). Anders. 6. Pelė *brazdėjo*, per visą naktį *išbrazdėjo* Lnkv. *Išamatininkavau (amatininkavau)* penkerius metus Š.

nu-:

Ta višta *gieda gieda* ir *nusigiedos* Ps. Pasitikęs *nubučiavo (bučiavo)* motinai rankas, seserikes *numylavo (mylavo)*, *nuglamžavo (glamžavo)* Žem. I 5. *Nubars (bars)* tėvukėlis, sena motinėlė, kad ilgai sėdėjau tamsiojoj naktelėj Prng.

par-:

Zirgą parlakstysi, važį *pardildysi (dildysi)*, kolei mane jaunuolėlė iš čia išvadinsi. J. Jabl. (...) jaučiai mano, būbuonėliai, stalde *parsibūbė (būbė)* JD 1014.

per-:

Taip *peralkau (alkau)*, kad pastipusį šunį suėčiau Skr. Kad ir *prausiu, nesiprausiu*, tik tokia nebūsiu, tik nebūsiu tokia graži kaip pas motinėlę JD 819. Tokiam *aiškink* ir *peraiškink*, vistiek nieko nebus Kp.

pra-:

Jis pusryčius ir pietus *pradryksojo (dryksojo)* Gs. Nori, kad tau skarelė *prabūtų (būtų)* visą gyvenimą Lp. (...) pusę žydros nakties *prarymodavo (rymodavo)* (...) P. Cvir. I 10.

už-:

Numanau, kad dabar Vilniaus krašto bajorai geruoju atsižadėtų savo privilegijų, kurių jie pas mūsų karalių *užsitarnavo* (*tarnavo*) A. Vien. IV 341. Ir *užjojau* (*jojau*) šaltinėlius, žaliuosius liepynėlius JD 44. *Užsiklyks* (*klyks*) sužinojusi numirus Žem. II 51.

2. Priešdėlis kartais suteikia veiksmažodžiui vieno karto reikšmę, tuo tarpu, kai nepriešdėlėtasis eigos veiksmo veiksmažodis paprastai reiškia ilgos trukmės ar pasikartojantį nekryptingą veiksmą. Tokie vieno karto įvykio veiksmo veiksmažodžiai padaromi su priešdėliais *pa-* ir *su-*. Pvz.:

pa-:

Norėjau žvėrių *pažiūrėti* (*žiūrėti*) P. Cvir. II 22. Kažkas į duris *paklabeno* (*klabeno*) — gal vėjas ar šuo Škn. *Pabijojau* (*bijojau*) šalčio ir nevažiavau Rdm. To žygio nieks *nepakartos* (*kartos*) S. Nėr. I 485. Tą metų beprotiškai drąsų, kokiu *pavadinti* (*vadinti*) vardu? S. Nėr. I 360. Mano krašte, taip norėčiau *pamatyt* (*matyt*) tave dar kartą. Ir *pajust* (*just*), kaip kvėpia mėtos tykų vakarą prie vartų E. Miež. ML. 50. Žmonės *pasmerkė* (*smerkė*) jį vien už tai, kad, baigęs keturias klases, atsisakė eiti kunigų seminarijon A. Vien. IMA 123.

su-:

Už tai *susivaidijo* (*vaidijosi*) ir ištiko muštynės LzP III 345. Gerumu ir patį velnią *sujaudinsi* (*jaudinsi*) Klm. (...) kiti garsai ją *sužavėjo* (*žavėjo*) S. Nėr. II 50.

3. Silpnas veikslinis ryšys yra tarp eigos ir atitinkamų įvykio veiksmo veiksmo pradžios veiksmažodžių. Jų sukeisti sakinyje, nepakeitus pačios sakinio reikšmės, negalima. Tiesa, yra dalis veiksmo pradžios veiksmažodžių, kuriuos galima traktuoti kaip veiksmo galo veiksmažodžius, pvz.: *užmigti*, *atsisėsti*, *atsigulti*, *pravirkdyti*, todėl, kad greta savęs turi veiksmažodžius *migti*, *sėsti*, *gulti*, *virkdėti*. Tarp jų susidaro pirmojo tipo veikslinis santykis. Tačiau dauguma veiksmo pradžios įvykio veiksmo veiksmažodžių tokių eigos veiksmo veiksmažodžių greta savęs neturi ir reiškia nepriešdėlėtojo veiksmažodžio rodomo veiksmo pradinį momentą. Pvz.:

ap-:

Generolienė iš išgąščio *apsirgo* (*sirgo*) ir, kiek pasirgusi, mirė A. Vien. II 105. Vos tik tuos daiktus pamatė motina, jos akys *apsiašarojo* (*ašarojo*) P. Cvir. II 384.

pa-:

Ir *pagailo* (*gailėjo*) draugo smuiko, sudaužyto taip staiga... J. Jan. I 285. Žemės rutulys mano rankoms *pakluso* (*klause*), ir aš jam daviau jo grožį E. Miež. Ž. 14. *Pamilo* (*mylėjo*) Mikutį ir gyvuliai P. Cvir. II 134.

pra-:

Tą rytą Gaidžgalės karčiameje ėmė ir *pragydo* (*giedojo*) višta K. Bor. BM. 178. (...) atrodė, kad jis tą pačią valandėlę gali *pravirkti*

(*verkti*) P. Cvir. VI 45. *Prabilo* (*bylojo*) žemė, net baisu — ilgai ilgai tylėjusi S. Nėr. I 469.

pri-:

Dažnai atsitikdavo, kad ne vienam Šiliniui *pristigdavo* (*stigdavo*) pavasarį duonos V. Krėv. R. II. Tas žmogus kentėjo nekeitėjęs, jam ir kantrybės *pritrūko* (*trūko*) Žem. I 15. Ar *pristokot* (*stokojat*) ko? K. Donel. 16.

su-:

Jojau pro sodelį — sodas *sužydėjo* (*žydėjo*), jojau pro dvarelį — dvaras *sublizgėjo* (*blizgėjo*) Prng. *Sučiułbo* (*čiułbėjo*) pragydo tarp girių saldžiai paukštelių byla įvairi Mair. I 90.

už-:

Suskilusios dirvos plyšyje pabudo pirmasis žiogas ir tyliai *užgrojo* (*grojo*) stangriais stangriais savo sparniukais J. Balt. I 232. *Užsnūdo* (*snaudė*) nendrės (...) A. Vien. I 201.

Jeigu veiksmo pradžios momentas susijęs su veiksmo staigumu, priešdėlėtasis veiksmožodis paprastai reiškia tik momentinį veiksmą ir nieko nepasako apie tolesnę veiksmo eigą. Veikslinis santykis tada būna panašus į *matyti* — *pamatyti* veiksmožodžių santykį. Veiksmo momentiskumas, vienkartiškumas būdingas dažniausiai veiksmožodžiams, turintiems priešdėlį *su-*. Pvz.:

Staiga *sukliko* (*klykė*) ji nesavu balsu... A. Vien. II 209. Sodely. senos išsišakojusios liepos lapuose *sušvilpė* (*švilpė*) atklydusi iš girios volungė V. Krėv. R. 58.

4. Priešdėliai, vartojami mažybine reikšme, irgi neturi tą reikšmę atitinkančios veiksmo tendencijos. Nepriešdėlėtasis veiksmožodis reiškia normaliai vykstantį veiksmą, pvz., *dirbti*, *sėdėti*, *blėsti*, o priešdėlis tą veiksmą riboja laiko, kiekybės atžvilgiu, pvz., *padirbėti*, *pasėdėti*, *priblėsti*.

pa-:

Tepabūsiu (*būsiu*) ir aš nors valandėlę šeiminku! V. Krėv. R. 277. Atsigulk, *pailsėk* (*ilsėk*) trupučiuką, o aš už tave *pagrauzėsiu* (*graušiu*) BsP III 306. Mikučiui būdavo didelis malonumas *pasėdėti* (*sėdėti*) sekmadieniais ant malūno laiptų P. Cvir. III 138.

pra-:

O ką tu su tokia kumelėle daug ir *praarsi* (*arsi*) I. Simon. I 213. *Praardė* (*ardė*) maišą ir išleido grūdus Š. *Pragnybė* (*gnybė*) sūrį, pažiūrėsiu, ar nesupelijęs Pns. *Praakėk* (*akėk*) kiek daržo, pasisodinsim truputį bulbių Ėr.

pri-:

(...) Ugniavietė kamine *priblėso* (*blėso*) (...) LzP III 383. Pablizgino kruopas, *prizilino* (*žilino*) kiek pienu ir srebria per dieną Ds.

Negretinamieji priešdėlėtieji veiksmažodžiai ir naujojo veikslinio santykio formavimasis

Būna atvejų, kai prie eigos veiklo veiksmažodžio pridėtas priešdėlis visiškai pakeičia nepriešdėlėtojo veiksmažodžio reikšmę. Tada nutrūksta tarp pagrindinio ir išvestinio veiksmažodžio būtinas veiksliniam santykiui leksinės reikšmės bendrumas. Priešdėlėtasis veiksmažodis ima reikšti iš esmės kitą veiksmą, negu paprastasis. Tokių priešdėlėtųjų veiksmažodžių, nors ir ne po daug, bet pasitaiko su visais lietuvių kalbos priešdėliais. Pvz.:

ap-:

Rodos visa šeimyna sveika, o vienas *apsidavė* durnium ir gana Vj. (...) širdis visuomet mokės *apgauti* ir gudriausią protą, ir kiečiausią valią V. Myk.-Put. AS. 343. Ne taip yra, *apsirinki* M. Valanč. PJ. 133.

at-:

Staiga jis *atsiminė*, kad šiandien ir diena nepaprasta V. Myk.-Put. AŠ. 8. (...) ir *atsidūrė*, kaip ragana buvo sakiusi, didelėj salėj (...) Anders. 105. Jis įdėjo žmogui širdį, jis ir nuodėmes *atleis*. S. Nėr. I 83. *Atsipeikėjo* Stepukas, kai nieko aplinkui nebuvo P. Cvir. II 211.

į-:

Vėtrai *įsakysim*, kad tave aplenkų... S. Nėr. I 375. Apie tą įvykį Vytautas ilgai galvojo ir *įtarė*, kad tai Zigmo darbas Alf. Biel. RZR. 148. Ir *įpras* ji nieko nebetrokšti (...) S. Nėr. I 247. Katriei šurpis perėjo per kailį, nusiminė, pamačiusi, kokius draugininkus *įgijo* ligi grabo lentos Žem. I 73.

iš-:

O kad aš ėjau pas motinėlą, o ir *ištiko* šiaurus vėjelis AJ. II 57. Tai jie juk *išdavė* tėvynę (...) S. Nėr. I 492. Dėl mano liežuvio *išsitemks* marti (...) Žem. I 66.

nu-:

Kuo ji taip žmonėms *nusidėjo*? LzP. III 413. O kai sugrįši antrą kartelį, *nustosi* juodbėrėlio JD 1518. Net *nustebo*, pažinusi Petronę, užpernai tarnavusią vienoj vietoj su ja Žem. II 110. Toks Zosikės nuolanumas labai Petronę *nuteikė* Žem. II 111.

pa-:

Ką tik iš už šilo pasirodžiusi saulutė *pasitiko* pirmuosius lydėtojų ratus (...) A. Vien. I 157 *Pažino* jį visi sodiškiei (...) Žem. I 335. (...) daugelis *pakliuvo* kalėjiman, daugelis liko be darbo (...) J. Bil. I 7. Ne kiekvienam *pavyks* sugrįžt lauku (...) E. Miež. ML. 84.

par-:

(...) tu jaunystės meilę už karūną kaip mugės prekę *pardavei* kitam B. Sr. II 21. *Parduosiu* žirgus ir kamanėles, samdysiu audėjėlę DvD 299.

per-:

— Nezyliok, namučio tuoj eisim — *perspėjo* senis (...) P. Cvir. II 195.

pra-:

Kartą *pranešė* jiems Trojeckas, kad tokio tai mėnesio tokią tai dieną būsiąs saulės užtemimas (...) A. Vien. IMA. 167. Ką *pralaimėjo* prie Vilniaus, tą atgavo Marienburge A. Vien. IV 200. Drįso režti visiems tiesą j akis ir nieko nebijojo *prarasti* P. Cvir. I 254.

pri-:

Tiems, kurie čia kalba, manai labai malonu *pripažinti*, kad jiems Vilniaus atgauti nepavyko (...) A. Vencl. GD. 117. Tau *prisiekiu* vaiko ašara tyra: jūra nuo šio laiko bus visiems gera S. Nér. I 418. Gerai ganė vaikas, nieko *neprikiši* J. Balt. PV. 166. *Nepriims*, tavęs nenori žemė svetima S. Nér. I 355.

su-:

Bet žaloji, matyt, *suprato*, kad jai reikia išeiti iš namų J. Balt. PV. 153. Visa tai Liudas Vasaris *suvokė* po daugelio metų, kai jo bandymų ir kovų kelias buvo jau išeitas V. Myk.-Put. AS. 298.

už-:

O ryžto ir atsidavimo man *užteks* A. Vien. II 299. Aš jam *užduosiu* taip sunkų darbelį LTR 71.

Šio tipo negretinamieji veiksmažodžiai veikslo reikšmę gali turėti priklausomai nuo konteksto. Pvz., *atminti, nuvokti, numanyti, suprasti, pažinti*³⁸.

Ne, Vasaris kunigų gyvenimo *nepažinojo* (eigos veikslo) V. Myk.-Put. AŠ. 29. Iš karto *pažinau* (įvykio veikslo) Alv.

Gali būti negretinamųjų ir eigos veikslo veiksmažodžių. Pvz., *pavydėti, privalėti, priklausyti, atrodyti*, kartotiniai — *persekioti, pamėgdžioti* ir kt.

Man žuvėdros *nepavydi* nei svajonių, nei dainų S. Nér. I 26*. Raidės visą laiką *atrodė* jam kažkokie aukštiekninki vabalai P. Cvir. VI 44*. Pasiimk, kas tau *priklauso* Jrb. Aitru buvo širdyje nuo apmaudo, kuris jį *persekiuoja* dieną ir naktį J. Balt. I 305.

Daugiausia, žinoma, yra įvykio veikslo veiksmažodžių, kurie dažnai reiškia veiksmo galą, pvz., *atsakė, perrašė, įrodė* ir kt. Jeigu įvykio veikslo veiksmažodis reiškia veiksmo galą, o su nepriešdėlėtuojų eigos veikslo veiksmažodžiu ir veikslinis, ir leksinis santykis yra nutrūkęs, tada kalboje ima formuotis naujas veikslinis santykis. Vykstančiam veiksmui reikšti pradėdami vartoti tie patys priešdėlėtieji veiksmažodžiai su kartotine priesaga *-inėti*, pvz. *įrodyti — įrodinėti, atsakyti — atsakinėti*. Susidaro vienkartinio ir pasikartojančio veiksmo santykis, kuris nėra veikslinių santykių tarpe naujas. Panašus santykis galimas, kaip matėme, tarp nepriešdėlėtojo eigos ir priešdėlėtojo įvykio veikslo veiksmažodžio (žr. p. 67). Pateiksime keletą šio tipo santykio pavyzdžių:

³⁸ Plg. J. Jablonskis, Rinkiniai raštai, I, p. 295.

...o Reišelis dar ilgai ir kārštai *īrodinējo* (*īrodē*), kad nieku būdu šlovingesnio visoje apygardoje nerasi P. Cvir. II 376. Marti graudžiai verkē, kuriā vieni guodžiojo, kiti *perkalbinējo* (*perkalbējo*) S. Dauk.

— Na, jau! Imsiu ir patikēsiu — mēgino dar *īkalbinēti* (*īkalbēti*) žmogus V Krėv. R. 6. Tu neverta, kad aš *atsakinēčiau* (*atsakyčiau*) ī tavo kvaitulio piktybę klaikiā B. Sr. III 506.

Šio tipo santykis įsibrauna ir į antrąjį veikslinių santykių tipą, kur nepriešdėlėtojo eigos veikslo veiksmožodžio veiksmo kryptis reiškiamo analitiniu būdu arba išryškėja iš konteksto. Praktiškai kalboje ne visada susidaro reikiama situacija ar kontekstas eigos veikslo veiksmo kryptiai išreikšti. Trūkstant reikiamos situacijos, veiksmo kryptis imama reikšti morfologiškai. Pavyzdžiui, imkime veiksmožodį *rengtis*, galintį atitinkamame kontekste reikšti ir nusirengimo ir apsirengimo procesą. Nesant konteksto, šios rūšies konkrečios krypties veiksmui reikšti imame vartoti priešdėlėtąjį veiksmožodį ir į klausimą „ką veikia?“ galime atsakyti — *nusirengia*, *apsirengia*. Tačiau priešdėlis gali netekti savo veikslinės funkcijos ir rodyti atitinkamą veiksmo kryptį tik esamajame laike. Būtojo laiko formos *nusirengė*, *apsirengė* yra tik įvykio veikslo. Tuo būdu priešdėlėtoji kartinė forma darosi nepatogi. Tada prie priešdėlėtojo įvykio veikslo veiksmožodžio *nusirengti* dedama priesaga *-inėti*, ir padaromas eigos veikslo veiksmožodis *nusirenginėti*, kuris eigos veikslo reikšmę išlaiko visose formose. *Nusirengti* — *nusirenginėti* santykis savo prasme atitinka rusų kalbos *раздаться* — *раздеваться*. Literatūrinėje lietuvių kalboje jis nėra toks tvirtas. Pavyzdžiui, esamajame laike arba esant atitinkamai situacijai, lygiagrečiai vartojamos visos trys formos *rengiasi*||*nusirengia*||*nusirenginėja*. Tačiau pietinių dzūkų, Baltarusijos TSR esančių lietuviškų salelių tarmėse beveik iš kiekvieno priešdėlėtojo veiksmožodžio, kur priešdėlis keičia veiksmožodžio leksinę reikšmę, su kartotine priesaga padaromi atitinkami eigos veikslo veiksmožodžiai³⁹. Ypač šį procesą tarmėse spartina kaimyniški santykiai su slavais.

Literatūrinėje kalboje irgi galima rasti nemaža šios darybos pavyzdžių. Gatvė buvo tuščia. Dar niekas *neatidarinėjo* (*atidarė*||*atidarinėjo*) krautuvių A. Vencl. GD. 284. Daura prisiartino prie sužeistųjų, kuriuos guviai *perrišinėjo* (*perrišo*) sanitarė Marytė J. Balt. I 225. Tiktai kelios man nepažįstamos moterys vaikščioja po kapus, *apžiūrinėja* kryžius, paminklus I. Simon. NTP. 149. Sustoję pabėgėliai (...) gulinėjo ūksmėje, dalijosi tabaku, *perkrovinėjo* (*perkrovė*) daiktus P. Cvir. II 214. Viršaitis, pakabinęs kaip grietinę baltus ūsus, *peržiūrinėjo* (*peržiūrėjo*) žemės mokėsių lapą P. Cvir. I 221.

Veikslinis santykis *atidarinėjo* — *atidarė*, *perrišinėjo* — *perrišo* daug kuo sutampa su rusų k. *открывали* — *открыли*, *перевязывала* — *перевязола*, tačiau skiriasi tikriausiai savo raidos laipsniu. Lietuvių kalbos kar-

³⁹ A. Vidugiris, Veiksmožodžiai su priesagomis *-inėti* ir *-dinėti* Zietelos tarmėje. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, serija A. 2(11), 1961, p. 219—231.

totiniai veiksmažodžiai *atidarinėjo*, *perrišinėjo* gali reikšti ir įvykusį suminį veiksmą. Pavyzdžiui, *atidarinėjo* visas duris ir pats išėjo. Veiksmažodis *atidarinėjo* reiškia įvykusį veiksmą, o priesaga rodo tik to veiksmo įvykimo būdą — durys buvo atidarytos vienos po kitų. Priesaga visais atvejais išlaiko savo kartotinę reikšmę.

Negretinamieji nepriešdėlėtieji įvykio veikslo veiksmažodžiai

1. Negretinami veikslo atžvilgiu yra nepriešdėlėtieji veiksmažodžiai, kurių veikslo reikšmė priklauso nuo konkrečiosios leksinės reikšmės. Pvz.:

Pilis! Tu tiek amžių praleidai garsiai! Ir tiek mums *davei* milžinų Mair. I 65. Kad tu tokis puikus, štai aš *gausiu* juostą, dar gražesnę negu tavo (...) V. Krėv. D. 36. Kam viena *likai* tu rudenio arimuos? S. Nėr. I 115. Jel *žūsiu*,— draugai, nesakykit: per greit pailsau (...) S. Nėr. I 172. *Radau* aš ją lauke, patvory pritūpusią, susirietusią, nelaimingą J. Bil. I 150. Dabar *netekau* ir širdies J. Jan. I 171. Beplaukydamas įsimylėjau ir *vedžiau* J. Bil. I 95. *Spiauk* į viską ir tausok savo sveikatą J. Paukšt. PM. 243.

2. Įvykio veikslo veiksmažodžiai su priesagomis *-elėti (-erėti)*, *-elti (-erti)*.

Įvykio veikslo momentiniai arba akimirko veiksmažodžiai dažniausiai yra ištiktukinės kilmės ir todėl jie greta neturi atitinkamų eigos veikslo veiksmažodžių. Jie dažniausiai reiškia labai staigų su jokia trukme nesusijusį veiksmą, kurį kalboje dažnai išreiškiame ištiktukais. Pvz.:

Kaip tik varpan *bambt*, aš nuo arklio *bumbt* Ds. *Drakst, drakst* su nagais, bet neįdrėskė Rdm. *Dribt* kepurę ant žemės, o pats *klekt* ant suolo Gs. Kai tik vokietis *taukšt*, berankiui rodos, kad koplyčia griūva Žem. I 404.

Padaryti su staigumo reikšmės priesagomis veiksmažodžiai iš esmės reiškia irgi tokio pat pobūdžio veiksmą, tik, būdami kaitomi kalbos žodžiai, dažniau vartojami. Ištiktukai atlieka daugiau vaizdinę funkciją. Negretinamųjų staigaus veiksmo įvykio veikslo veiksmažodžių su priesagomis *-élėti (-erėti)*, *-elti (-erti)* yra nemažas būrys. Pvz.:

Išsyk užmušė, nespėjo nė *aiktelti* Dkš. (...) motina *niūktelėjo* į kuprą ir pastūmė bliuanantį prie lopšio Žem. I 294. Taip besipurtindamos linksmi pavasarį baikit, ik jau prie kitų darbų jus vasarą *šūkters* K. Donel. 38. (...) kai suspaus glėby, tik *viauktelėsi* Vaižg. I. 293. Kedulis, *čirkštelėjęs* seilėmis pro pypkės kandiklį, nenoromis *burbtelėjo*... V. Myk.-Put. Suk. I 557. Ventos gelmėje, duburkyje, *pliaukštelėjo* lydeka Žem. I 92.

Negretinami veikslo atžvilgiu veiksmažodžiai, kuriems akimirkos priesaga suteikia dar ir mažybės reikšmę. Pvz.:

Kad *drėgtelėtų* truputį, sniegas priliptų prie žemės Bsg. *Ogtelėjo* veršiai, plėšėsi nuo žemės ėriukai (...) J. Balt. PV. 113. Tik išsižiok, rodos.

kvėpterk oru ir lyg medaus pavalgysi V. Krėv. AP 63. *Stumtelėjo* mane prie didžiulio akmens J. Balt. PV. 56.

Negretinamais laikome šiuos mažiabūtinės reikšmės veiksmažodžius todėl, kad pastaroji reikšmė daugeliu atvejų neatskiriama nuo akimirkos reikšmės.

Apibendrinami, pažymėsime, kad visais atvejais lietuvių kalbos eigos ir iš jų su priešdėliais padaryti įvykio veiklo veiksmažodžiai traktuotini kaip atskiri, darybiškai tarpusavy susiję žodžiai, o ne kaip to paties žodžio formos. Jie laikytini atskirais žodžiais net tais atvejais, kai priešdėlis netenka savo konkretesnių leksinių reikšmių ir išlaiko tik veiksmo galo, rezultato reikšmes, pvz., *balti* — *pabalti*. Šiuo atveju paprastai sakoma, kad priešdėlis keičias tik veiklo reikšmę, bet juk veiksmo galas, rezultatyvumas negali būti gramatinės veiklo kategorijos reikšmės. Tuo būdu lietuvių kalboje nėra tokių atvejų, kad būtų galima sugretinti skirtingų veiklų nepriešdėlėtąjį ir priešdėlėtąjį veiksmažodžius kaip to paties žodžio formas.

Su kartotinėmis priesagomis padarytieji eigos veiklo veiksmažodžiai visada turi pasikartojančio veiksmo reikšmę ar tos reikšmės atspalvį. O kartojimasis irgi nėra eigos veiklo reikšmė, ji tik susijusi su veiksmo eiga. Kartojimasis — tai konkretus veiksmo vykimo būdas.

Eigos ir atitinkamų įvykio veiklo veiksmažodžių gretinimo tikslas yra parodyti lietuvių kalbos veiklo kategorijos darybinį pobūdį, darybinį ryšį tarp eigos ir įvykio veiklo veiksmažodžių, išskirti tuos darybinius ryšius, kurie susiję su veiksliniu ryšiu. Juk ne kiekvienas darybinis veiksmažodžių ryšys yra susijęs su veiksliniu priešpastatymu. Yra tam tikros veiksmažodžių leksinės reikšmės kitimo ribos, kuriose galimas veikslinis priešpastatymas. Kaip jau esame minėję, juo darybiniai formantai labiau keičia leksinę veiksmažodžio reikšmę, juo silpnėja veikslinis ryšys; veiksmažodžiai ima reikšti skirtingus veiksmus, o veikslinis priešpastatymas galimas tik tais atvejais, kai priešpastatomi veiksmažodžiai iš esmės reiškia tą patį veiksmą. Iš darbe aprašytųjų darybinių santykių matyti, kaip silpnėja veikslinis ryšys, kintant leksinei veiksmažodžio reikšmei, ir kaip atsiranda visiškai negretinamų veiksmažodžių būrys, kuris savo ruožtu irgi nėra vienalytis. Vieni iš jų turi priklausomai nuo konteksto, ir eigos, ir įvykio veiklo reikšmę, pvz., *suprasti*, *atminti*, kiti yra tik vieno kurio nors veiklo, pvz., *pamėgdžioti*, *pasilikėti*. Be to, iš kai kurių šio tipo veiksmažodžių daromi eigos veiklo veiksmažodžiai su kartotine priesaga *-inėti* (žr. p. 70—72). Šie negretinamieji veiksmažodžiai virsta gretinamaisiais.

Patį lietuvių kalbos veiklo kategoriją, turėdama ir tam tikrų gramatinių bruožų (veiklo reikšmių abstraktumo pobūdis, ryšys su kitomis gramatinėmis veiksmažodžio kategorijomis, kai kurie sintaksinio vartojimo ypatumai ir kt.), iš esmės lietuvių kalboje lieka darybine kategorija,

nes veiklo reikšmės susijusios su darybiniais formantais — priešdėliais ir priesagomis, o veikslinis priešpastatymas remiasi veiksmazodžio darybiniais ryšiais.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v.
universitetas,
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1963 m. rugsėjo mėn.

SUTRUMPINIMAI*

AJ	— A. Juška, Dainos.
Alv	— Alovė, Alytaus raj.
Anders.	— H. K. Andersen, Pasakos, verlė J. Balčikonis, Vilnius, 1957.
J. Balt.	— J. Baltušis, Raštai, I—V, 1959.
J. Balt. PV.	— J. Baltušis, Parduotos vasaros, Vilnius, 1957.
Alf. Biel. RŽR.	— Alf. Bieliauskas, Rožės žydi raudonai, Vilnius, 1959.
J. Bil.	— J. Biliūnas, Raštai, I, Vilnius, 1954.
K. Bink. R.	— K. Binkis, Rinktinė, Vilnius, 1955.
K. Bor. BM.	— K. Boruta, Baltaragio malūnas, Vilnius, 1962.
Bsg	— Baisogala, Radviliškio raj.
BsP	— Yvairios lietuviškos pasakos. Surinko dr. J. Basanavičius, III, Kaunas, 1928.
P. Cvir.*	— P. Cvirka, Raštai, I—XIII, Vilnius, 1949—1957.
P. Cvir.	— P. Cvirka, Raštai, I—VIII, Vilnius, 1959.
S. Dauk.	— Simonas Daukantas.
Dkš	— Daukšiai, Kapsuko raj.
K. Donel.	— K. Donelaitis, Metai, Vilnius, 1956.
Dr	— Darbėnai, Kretingos raj.
Ds	— Dusetos, Zarasų raj.
DvD	— Dainos, Jurgio Dovydaičio surinktos ir skiriamos mokykloms, Kaunas, 1931.
Er	— Eriškiai, Panevėžio raj.
Gs	— Geistarai, Vilkaviškio raj.
J. Jabl.	— J. Jablonskis.
J. Jan.	— J. Janonis, Raštai, I—II, Vilnius, 1957.
JD	— Lietuviškos dainos, užrašė Antanas Juška, Vilnius, I—III, 1954.
Jnšk	— Joniškėlis, Pasvalio raj.
Jrb	— Jurbarkas.
K	— F. Kuršaitis, Littauisch-deutsches Wörterbuch, 1883 m.
Klm	— Kelmė.
Kltn	— Kaltinėnai, Silalės raj.
Kp	— Kupiškis.
Kps	— Kapsukas.
V. Krėv. AP.	— V. Krėvė, Apsakymai ir padavimai, Vilnius, 1955.
V. Krėv. D.	— V. Krėvė, Dainavos šalies senų žmonių padavimai, Vilnius, 1957.
V. Krėv. R.	— V. Krėvė, Raganius, Vilnius, 1958.
Krtm	— Kretinga.
Lkš	— Lukšiai, Sakių raj.

* Skaičiai po santrumpų tekste rodo tomus ir puslapius, o po JD sutrumpinimo — dainos numerį.

Lkv	— Linkuva, Pakruojo raj.
Lp	— Leipalingis, Lazdijų raj.
LTR	— Lietuvių tautosakos rankraštynas (Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštiniai tautosakos rinkiniai).
LzP	— L a z d y n ū P e l ė d a, Raštai, I—VII, Vilnius, 1954.
Mair.	— M a i r o n i s, Raštai, I—II, 1956.
E. Miež. ML.	— E. M i e ž e l a i t i s, Mano lakštingala, Vilnius, 1956.
E. Miež. Ž.	— E. M i e ž e l a i t i s, Žmogus, Vilnius, 1962.
V. Myk.-Put. AŠ.	— V. M y k o l a i t i s - P u t i n a s, Altorių šešėly, Vilnius, 1954.
V. Myk.-Put. P.	— V. M y k o l a i t i s - P u t i n a s, Poezija, Vilnius, 1956.
V. Myk.-Put.	— V. M y k o l a i t i s - P u t i n a s, Sukilėliai, I, Vilnius, 1957.
S. Nér.*	— S a l o m ė j a N ė r i s, Poezija I—II, Vilnius, 1946.
S. Nér.	— S a l o m ė j a N ė r i s, Raštai, I—III, Vilnius, 1957.
J. Paukšt. PM.	— J. P a u k š t e l i s, Pirmieji metai, Vilnius, 1958.
Pc	— Pociūnėliai, Radviliškio raj.
Pkp	— Pakapė, Šiaulių raj.
Pn	— Panevėžys.
Pns	— Punkskas (Lenkijos Liaudies Respublika).
Prng	— Paringys, Ignalinos raj.
Rdm	— Rudamina, Lazdijų raj.
I. Simon.	— I. S i m o n a i t y t ė, Raštai, I—VI, Vilnius, 1956—1958.
I. Simon.	— I. S i m o n a i t y t ė, Ne ta paslogė, Vilnius, 1962.
Skr	— Skirsnemunė, Jurbarko raj.
B. Sr.	— B. S r u o g a, Raštai, I—VI, Vilnius, 1957.
Š	— J. Š l a p e l i s, Lietuvių-rusų kalbų žodynas.
Skn	— Sakyna, Šiaulių raj.
Švnč	— Svenčionys.
T. Tilv.	— T. T i l v y t i s, Raštai, I—III, Vilnius, 1954.
T. Tilv. DGK.	— T. T i l v y t i s, Daina gyvybės kaina, Vilnius, 1962.
Up	— Uplyna, Tauragės raj.
M. Valanč. PJ	— M. V a l a n č i u s, Palangos Juzė, Vilnius, 1947.
Varn	— Varniai.
Vb	— Vabalninkas, Biržų raj.
A. Venci. GD.	— A. V e n c l o v a, Gimimo diena, Vilnius, 1959.
A. Vien.	— A. V i e n u o l i s, Raštai, I—VII, Vilnius, 1953—1955.
A. Vien. IMA.	— A. V i e n u o l i s, Iš mano atsiminimų, Vilnius, 1957.
Vj	— Vajasiškis, Zarasų raj.
Žem.	— J. Ž e m a i t ė, Raštai, Vilnius, I—VI, 1956—1957.

СОПОСТАВЛЕНИЕ ГЛАГОЛОВ ПО ВИДУ В ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ (ВИДОВАЯ КОРРЕЛЯЦИЯ)

А. ПАУЛАУСКЕНЕ

Резюме

Анализ обширного материала показывает, что в литовском языке самый основной способ видообразования — это префиксация, а префиксы всегда остаются словообразовательными формантами.

Есть в литовском языке и другой способ видообразования, когда с помощью суффикса *-inėti* производятся глаголы несовершенного вида от соответствующих совершенного вида, например, *įrodyti — įrodinėti, atsakyti — atsakinėti*. Эти пары почти соответствуют парам русского языка *доказать — доказывать, ответить — отвечать, обмануть — обманывать*, только в литовском языке этот видообразовательный тип мало продуктивен, и производный глагол несовершенного вида всегда связан с дополнительной характеристикой — итеративностью, которой не имеет глагол совершенного вида. Опираясь на эти положения, автор статьи делает вывод, что в литовском языке видовую пару могут составить только отдельные глаголы, связанные между собой словообразовательными отношениями.

В статье выделяются три типа словообразовательных отношений, связанных с противопоставлением глаголов по виду: 1) когда приставка, прилагаемая к основе несовершенного глагола, изменяет вид, придает глаголу результитивное значение и обозначает конец действия, например, *balti — pabalti, daryti — padaryti, daužyti — sudaužyti*; 2) когда приставка меняет вид и придает глаголу конкретные локальные значения, например, *eiti — ateiti, eiti — išeiti, važiuoti — nuvažiuoti*. Приставочные значения этого рода всегда соответствуют направлению действия, выраженному несовершенным глаголом при помощи вспомогательных слов или контекста; 3) когда приставка придает глаголу разные другие значения, часто несоответствующие направлению действия несовершенного глагола, например, *sėdėti — pasėdėti, sėdėti — išsėdėti, galvoti — apgalvoti* и т. д. Здесь получается переходный тип между сопоставимыми и несопоставимыми глаголами.

Как несопоставимые глаголы в статье выделяются только те, которые имеют приставки индивидуального значения, например, *persekioti, apkalbėti, išduoti* и т. д., и указывается, что в основном на базе этих глаголов в литовском языке формируются новые видовые отношения посредством применения суффикса *-inėti*. Но пока этот процесс в литературном языке широкого распространения не получил.

Из всего этого в статье делается вывод, что и сама категория вида в литовском языке по существу только словообразовательная.
